

Bábony története és települése.

*Az E. M. E. Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályában
1938. február 3-án tartott szakelőadás.*

(Első közlemény.)

Az a falu, amelynek történetével és településével foglalkozni szándékozom, Kalotaszegnek a kutatóktól legmostohábban kezelt, legelhalnyagoltabb faluja. Pedig kétségtelenül hozzátartozik ahhoz a területhez, amely a Kalota, Körös, Nádas, Kapus és Almás víz-vidéke tájékán a néprajzi értelemben vett Kalotaszeget alkotja. Mégis érdekes, hogy mikor Téglási Ercei József 1842-ben az első ismertetést írja Kalotaszegről, Bábonyt még meg sem említi.¹ Jankó János is, bár a kalotaszegi községek közé sorolja e falut, sőt számhásonlítás adatokat is közöl innen, aligha fordult meg itt.² Legalább is mikor előszavában (VI. l.) felsorolja azokat a „derék és értelmes parasztembereket“, kiktől munkája „alapanyagát“ gyűjtötte, e névsorban egyetlen bábonyi sem szerepel. Ezt bizonyítja az is, hogy bár ugyanó az összes kalotaszegi falvakból közül kisebb-nagyobb terjedelmű helynév-jegyzékeket, e gyűjteményben a bábonyi helyneveket hiába keressük.³ Szinte Gábor sem említi meg a kolozsmegyei fatemplomokról értekezve Bábonyt, holott e falunak akkor két, egy magyar és egy román fatemploma, illetőleg haranglábja is volt.⁴ Legérdekesebb és legjellemzőbb azonban a Malonyai Dezső példája.⁵ Ó az általa felkutatott terület térképén feltünteteti ugyan Bábonyt is, azonban képanyagában e faluból mindössze egy ú. n. vágottfedelű ház egyszerű homlokzatának képe szerepel. Azaz, hogy még egy kép alatt ott látható a „Bábony falu“ felírás, de ezen a képen annyira nem lehet ráismerni falunkra, mint pl. a XVII. századi külföldi rézmetszők városképein valamelyik erdélyi városra. Alighanem ez is csak utólagosan, emlékezetből készült képzeleti kép.

Most, hogy Bábonyt elég bensőséges tanulmányozás után némiképpen ismerem és jártam Kalotaszeg jó egynehány falujában is, nem cso-

¹ *Kalotaszeg rövid leírása.* Hon és Külföld, 1842. 22. és 23. sz. és kny.

² *Kalotaszeg magyar népe.* Néprajzi tanulmány. Bpest, 1892. 4.

³ Megjegyzem, hogy mikor a kalotaszegi magyar templomokban a magyar népi alkotásokat tanulmányozza (i. h. 61), a bábonyi, ma már lebontott fatemplom itt nem szerepel.

⁴ *A kolozsmegyei fatemplomok.* A Magy. Nemz. Múz. Népr. Osztályának Értesítője. XIV (1913), 1 kk. — L. még Erd. ref. Névkönyv 1872. 12. és Balogh Ilona dr.: *Magyar fatornyok.* Bp. 1935. 51 és 161.

⁵ *A magyar nép művészete.* Bpest, 1907. I. 33 és 168.

dálkozom, hogy e kicsi, ma is alig hatvan egynehány házból álló falu⁶ a maga egyszerűségében háttérbe szorult a többi, sokkal festőibb, sokkal érdekesebb, színesebb kalotaszegi faluval szemben. Mivel a külső körülmények szerencsére úgy hozták magukkal, hogy részben segítő-társakkal, részben pedig magamban több ízben hosszabb ideig egészen közelről tanulmányozhattam többek közt a falu néprajzi viszonyait, levéltári kutatásaim közben pedig a falu történeti életére nézve érdekes adatokat gyűjlhettem, érdemesnek tartom, hogy e tanulmányozás eredményéből most a történeti és a települési részletek feldolgozását kíséreljem meg, remélve, hogy több tárgyi néprajzi kérdésről és a bábonyi népnévre vonatkozó rendkívül gazdag anyagról lesz alkalom másutt részletesen beszámolnom.⁷

I.

A község maga Kolozs megye váralmási járásának egyik legkisebb faluja,⁸ a váralmási körjegyzőséghez tartozó kisközség. Váralmás, Alsófuld, Kókényes, Nyíres és Cold határától körülveve, Váralmástól mintegy 5, Bánffyhunadtól körülbelül 11 kilométerre fekszik. Neve először 1291—1296. táján fordul elő abban a bécsi Nemzeti Könyvtárban őrzött kódexben, amely többek között Benedek mester, később III. Endre kegyelméből váradi püspök (1291—1296) udvartartásának költségeire vonatkozó jegyzeteket is megőrzött számunkra.⁹ Itt a község neve *Babun* alakban fordul elő.

Mint annyi más települési egység esetében, úgy a Bábonyéban is nehéz a történelem lámpájával csak gyenge fénysugarakat is belevilantani abba a sötétségbe, mely e község régebbi történetét takarja. Bunyitai Vince is, mikor a váradi püspökség középkori történetéről szól, a püspöki tizedjegyzék alapján csak éppen annyit említ meg, hogy ennek a kalotaszegi főesperességhez tartozó községnek lakói a XIII. század végén tíz kepet fizettek a váradi püspöknek. A község középkori történetére vonatkozólag nincs is a XV. század közepéig egyetlen

⁶ 1900-ban, tehát a Malonyai gyűjtő útját közvetlenül megelőző időben még csak 49 ház volt Bábonyban (Vö. Magyar Statisztikai Közlemények I. 413).

⁷ A falu gazdasági életével kapcsolatos jelenségekről Kós Balázs állított össze egyes képet *Egy falu mezőgazdaságának rajza* címen a Hítel 1936. évf. 297—309. lapján. A falunak néhány tárgyi néprajz körébe tartozó népi alkotására vonatkozólag magam is tettem észrevételeket. *A bábonyi népi építkezés néhány emléke* című kis cikkemben [Erdély XXXV (1938), 19—22].

⁸ 1900 táján a váralmási járásban e falu a legkisebb lélekszámmal (235) szerepel; e tekintetben a hozzá legközelebb álló 300 lakón aluli falvak csoportjába Kendermál (244), Vásártelke (280), Ugruc (290) és Argyas (292) tartozik (Vö. Magyar. Stat. Közl. Új folyam. I. 412.).

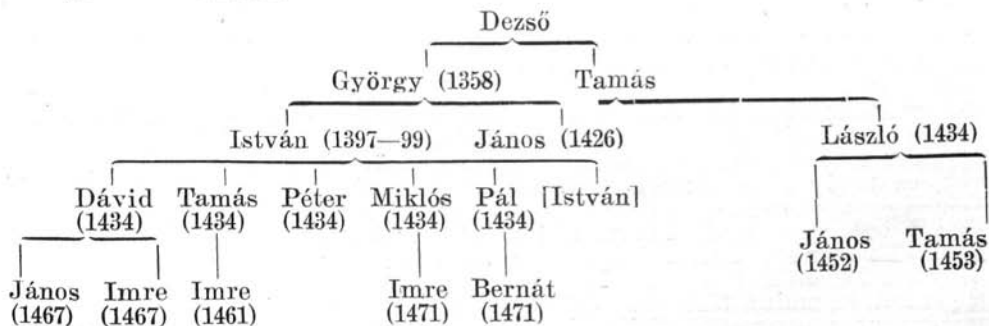
⁹ A jegyzéket feldolgozta Bunyitai Vince: *A váradi püspökség története*. Nagyvárad, 1884. III. 401 kk. Újabban leírta, az oklevéltani kérdéseket tisztázta és a dézmajegyzéket teljes egészében, betű szerint kiadta Jakubovich Emil *A váradi püspökség XIII. századi tizedjegyzéke* című közleményében [MNy, XXII (1922), 220 kk.].

más adatunk. Ettől kezdve azonban birtoklástörténeti viszonyait elég jól ismerjük.¹⁰

1434-ben Középlaki István fiai Dávid, Tamás, Péter, Miklós és Pál kapják, főként Pál hú szolgálataiért Zsigmond királytól *Bábont* a közeli Nyérce, Dezsőfalva, másként Almás helységgel és Bozolnok pusztafaluvával együtt mint olyan birtokot, amelyben ők és elődeik már eddig is benne voltak (Csánki V. 529—30). Ez az aránylag késői évszám már egy századdal előbb is ismert család itteni birtokosságáról számol be.¹¹ Szinte kétségtelen, hogy még a XIV. század elején e családnak már első ismert őse, Dezső is birtokosa volt annak a tekintélyes birtoktestnek, amely az Almás vize és Bábonypataka mellékén *Bábonyt*, Bozolnokot, Dezsőfalvát (Almást), Középlakot, Nyércét és Zutor foglalta magában. E falvak mindenike és így Bábony is, e család kebelén belül osztódott; e család és a belőle kiváló családok cserélték, zálogosították a birtok-test egyes részeit más családoknak, illetőleg védelmezték más családok birtokszerző törekvéseivel szemben. Ez pedig nem is volt akkor, a Zsigmond király utolsó éveiben uralkodó fejtelenségben éppen olyan könnyű dolog. A Középlakiaknak is már Zsigmond király adományát követő évben, 1435-ben meggyűlt a dolguk a krasznamegyei Kusalyi Jakcsiakkal azért, mert ezek megszerezvén a Középlakiaknak Középlakra, Almásra, Zutorra, *Bábonyra* és Bozolnokra vonatkozó birtokleveleit, most e birtokokra is igényt tartanak (*Bánffy Okl.* I. 606—8.). E hatalmaskodás ezúttal nem sikerült; legalább is azt következtethetjük egy 1461-ből származó adatból, mely szerint sólyomkői vagy eskelői Ördög (Erdegh) István ekkortól kezdve, csereképpen kapja Kémeri Imrétől Zutor, Középlak, Dezsőfalva, Nyérce, és Kőkénypataka (Kőkényes) községgel együtt *Bábonyt* is (Csánki V. 531 és 564.). Tíz évvel később, 1471-ben Kémeri (Kemery) vagy másként Kémeri Tamás János és

¹⁰ Alább a községnevek helyesírásában csak az általam eredetiben használt oklevelekből kiírt községneveket idézhetem az okleveles forrás helyesírásával; innen a látszólag terhemre írható következtetlenség.

¹¹ Ez a család, amely e nevét a *Kémeri* és *Zutori* névvel váltogatva viseli, valószínűleg már az első ismert ős személyében, az 1358-ban említett György apjában, Dezsőben birtokos volt itt. A család valószínű leszármazási táblája itt következik:

A zárójelbe tett számok az említés évét jelentik. A táblázatra vonatkozólag l. Csánki V, 529 kk.

édestestvére (frater carnalis) zutori Tamási (Thamasy) Tamás Bábonnyban levő részüket 10 arany forintért Szentmihálytelki Tompa Lászlónak zálogosítják el. Bábonny birtoklásában azonban ez a zálogosítás is csak múltó mozzanat, mert 1478 óta örökös vétel címén a Középlaki családtól, illetőleg mint közbeeső birtokosoktól, a Somboriaktól,¹² a Szilvási Angyalló vagy Angyallófi család kezén találjuk a falut is azokkal a helységekkel együtt, amelyekkel együtt egy birtok-testet alkotott (Csánki V. 430.). A családtagok szaporodásával és a birtoktest felaprozódásával mind nehezebb és nehezebb a bábonnyi birtoklástörténetben eligazodni. 1480-ban Kémeri Rafael az 1475 táján feltűnő középlaki Ispán (Espán), másként Középlaki Benedeket eltiltja Kémeri János középlaki, nyércsei, dezsőfalvi és *bábonnyi* részjószágnak birtokba vételétől,¹³ 1482-ben meg ifj. Ördög (Erdeg) Simont, fiát, Menyhértet és feleségét, Margit asszonyt (kétségtelenül az 1461. évi) csere címén újra iktatják többek közt *Bábonny* birtokába is, de ezúttal az iktatásnak Kémeri László, Rafael és Gergely ellentmond (i. h.). 1486-ban a Kémeri család tagjai közül többen tilalmazták Szilvási Angyalló Jánost és Zutori Tamásné Bábonny és a vele együtt szereplő részjószágek elidegenítésétől, Siroki Mátyást meg ugyanazoknak megvásárlásától. Bár a vásár a tilalmazás ellenére megtörténik és Siroki Mátyás feleségével, Margit asszonnyal, megveszi nemcsak itt, de a Zutorban, Középlakon, Kökénypatakan, Nyércén és Dezsőfalván levő részjószágot is, a vételár megfizetése körül baj támad; az így keletkezett nehézségeket a vásárlók csak bonyolult zálogosító műveletekkel tudják nagy nehezen elintézni.¹⁴ 1498-ban már ismét a Kémeri család tagjai bírják Bábonnyt, habár birtoklásuk ellen Bátori János, Miklós és Domokos tiltakozik (i. h.). Pontosán 1500-ban zálogosítás útján Ördög (Erdeg) Menyhérttől Gyerőmonostori Kabos Jakabnak és feleségének kezébe kerül más jószágek mellett e faluban levő részjószágek is, bár az új birtokosnak még ebben az évben tiltakoznia kell az ellen, hogy a zálogbaadó e birtokot elzálogosítsa István moldovai vajdának (i. h.). A már előbb említett birtokosok közül a Kémeriek, Zutoriak, Ördögök (Ewrdewg), a Sirokiak szerepelnek 1501 és 1520 között, mint birtokosok, illetőleg újabb birtokosok beiktatása ellen tiltakozók (i. h. 523—4 és 578.). Ezeken kívül még csak Gesztrágyi László testvérét, Jánost, ismerjük a mohácsi vész előtti időből (1501) mint olyat, akinek itten részjószága volt (i. h. 481.).

¹² A közbeeső birtoklásra nézve csak annyit tudunk, hogy a Középlaki család Tamástól származó ágából Tamásfi vagy Zutori Tamás Bábonny $\frac{1}{4}$ részét más részirtokaival együtt 1032 aranyon örökben eladta Sombori Péternek, ez pedig még ugyanazon a napon Szilvási Jánosnak, néhai Angyalló fiának adta át ugyanezért az összegért (Csánki V. 532.).

¹³ E. M. gr. Bánffy Nemzetségi lt. Oklevelek XXVIII. — Csánki, V. 531.

¹⁴ Ez ügyre vonatkozólag fennmaradt Mátyás királynak is egy oklevele, melyben megerősíti Syroky Mátyást (de Solyomkew) és feleségét Margit asszonyt, valamint fiát, Simont többek között *Bábonny* birtokában is; e részjószágeket a nevezettek Szilvási Angyalló Jánostól (Johannes Angyallo de Zylwas) örökáron 1032 arany forinton vették meg (E. M. gr. Bánffy I. Nemz. lt. Oklevelek. — Csánki V. 532.).

A falunak a XV. század közepétől a XVI. század első negyedéig terjedő birtoklástörténeti változásaira nézve tehát elég bőséges adatanyaggal rendelkezünk. Sajnos, mindebből csak annyit tudunk meg, hogy községünk a Kalotaszegen és a vele szomszédos területeken élő kisebb-nagyobb birtokos családok gazdasági érdeklődés körébe tartozott, családi öröklés, hatalmaskodás, csere, vagy zálogosítás következményeképpen változtatott gazdát, de magára a község helytörténetére nézve felvilágosítást alig kaphatunk. Hogy milyen hatással voltak a falura nézve például a középkori paraszttmozgalmak, mennyire mozgatták meg e népet az előreformáció társadalmi elemekkel átszőtt választás mozgalmai, mikor és mennyire hatott és milyen átalakulást okozott e nép életében a reformáció, ezek mind olyan kérdések, amelyekre történetírói lelkiismeretességgel felelnünk alig lehet. Tovább kell követnünk tehát azokat az elszórt adatokat, amelyek e község történetéhez bármilyen jelentéktelennek látszó vonással járulnak.

Míg a község középkori birtoklástörténetére nézve feltűnően sok adattal rendelkezünk, ehhez viszonyítva az újkorból aránytalanul kevesebb adat maradt ránk. A XVI. századnak végéről, 1575-ből fennmaradt Báthory Istvának egy adománylevele,¹⁵ amelyben Kémery Istvánnak és Kristófnak adja Keozeplak, Zwtor, Nerchye, Keökenpatak, *Babon*, Deseofalva és Bozonoktelke kolozs-, Kemer, Domoszlo, Somos és Lechymer községet, valamint Dohtelke meg Geztestelke krasznamegyei pusztafalut (praedii). Kétségtelen azonban, hogy e jószágba való beiktatás a kalotaszegi birtokos családok ellenállása miatt nem ment egészen símán. Legalább is erre következtethetünk Báthory Zsigmondnak abból a parancsából,¹⁶ melyben 1583-ban Kemény Kristóf számára e birtokokra vonatkozó okleveleknek Ghereoffi Gáspár (de Zamosfalva)-tól való kikérését elrendeli. Ezekből az adatokból nyilvánvaló, hogy a XIV—XV. században virágzó Kéméri család továbbra is e falu birtokosa, vagy részbirtokosa maradt a XVI. század folyamán is, sőt Báthory Zsigmondnak egy 1602-ben kelt okleveléből¹⁷ ítélve, e család birtoklása átnyúlt a XVII. századba is. A XVI. század végi Bábonyról még annyit megállapíthatunk, hogy e tájt is e falu a közigazgatás és az adózás szempontjából egyik legjelentéktelenebb kolozsmegyei falu volt. Egy 1582-i adóösszeírás szerint mindössze 7 forintot fizet és így csak Kispetri marad alatta 6 forinttal.¹⁸ Birtoklásában, úgy látszik, csak a XVII. század elején történik változás; ez az addig bir-

¹⁵⁻¹⁶ E. M. Gr. Bánffy I. Nemz. lt. Oklevelek.

¹⁷ Ebben Kémery István három leányát, Zsófiát, Juditot és Erzsébetet megerősíti az előbb is felsorolt községek birtokában (E. M. i. h.).

¹⁸ Itt közlöm néhány kalotaszegi község adatait: Bánffyhunyad 80, Magyarbikal 24, Farnos 17, Zsobok 17, Jákótelke 12, Kalotaszentkirály 18, Váralmás 30, Mogyorókereke 16, Magyarvalkó 20, Magyargyerővásárhely 25, Nyárszó 13, Zentelke 16 forintot fizetett. — A kézirat forrást l. az E. M.-ban gr. Kemény József *Cartophilatium Transilvanicum* néven ismert gyűjteményében (Tom. III. 52) a *Regestrum universale arendarum* című XVIII. századi kézirat-másolatban. — Az 1713-i contributio jegyzéke szerint is Bábony fizeti a legkevesebb adót: 10 rénus forintot, 1 köből búzát, 1 köből zabot, 1 szekér szénát (E. M. Br. Wesselényi lt. Helységek összeírása, 712 doboz.).

tokos Kémery-család kihalásával lehet kapcsolatban. 1619-ben egy idegenből a szomszédos Nyiresre származott jobbágy ügyében tartott valatáson Tamásfalvi Mihálynak Zanto János, és kisebbik Vaida Györgynek Janos Gáspár és Pogam János nevű bábonyi jobbágya áll elő tanuként.¹⁹ Még 1640 táján e falu a között a 18 kalotaszegi falu között szerepel, amelynek mindenike zabdézsmát, illetőleg akinek zabja nem terem, *kereszttyén pénzt* fizet a gyalui várhoz.²⁰ Korántsem jelenti ez azt, hogy Bábony a gyalui uradalom ekkori birtokosának, I. Rákóczi Györgynek, lett volna birtokában, mert az e korból fennmaradt gyalui urbáriumokban e falu nem szerepel a vár birtokai között. Mégis később valamiképpen a falu az eladományozható fiscalitasok közé kerülhetett, mert 1664-ben Apafi Mihály *Bábon*-t és a vele tőszomszédos Kókényest egyik magyarországi származású hívének, Csepregi Turkovits Mihálynak és mindkét ágon lévő maradékainak adja örökösön.²¹ 1666-ban már ismét azoknak a kalotaszegi magyar faluknak névsorában találhatjuk feljegyezve *Bábonyt*, amelyeknek zabdézsmája minden esztendőben a gyalui várhoz szokott járni.²² A gyalui vár ekkor a Bánffy Dénes kezén volt; a Bánffy kegyvesztése és lefejezése (1674) után Apafi fejedelem kétségtelenül a Bánffy iránti bosszúból, ennek özvegye életének idejéig a bábonyiak dézmáját elengedte. Hogy a dézma elengedése nem sokáig, talán még az özvegy élete végéig sem tarthatott, az valószínű, mindenesetre 1727-ben²³ már az 1666-i forrásban említett dézma-tartozás terheli a többi kalotaszegi magyar faluval együtt Bábonyt is.

Az önálló, fejedelmi Erdély korából nem ismerünk egyetlen más, közvetlenül Bábonyra vonatkozó adatot sem. Csak következtetjük, hogy e mozgalmas, sok megpróbáltatástól terhes század e falu felett sem tűnt el jelentősebb megrázkódtatás nélkül. Legalább is II. Rákóczi György 1657-i szerencsétlen lengyelországi hadjáratára 1658. szeptemberében következő török-tatár bosszúló hadjárat végigsöpört Kalotaszegen is. „Az chám innen (t. i. Kolozsvárról) derék népével a Kőrös útjára Várad felé fogván, — írja Szalárdi János²⁴ — egy rész tatárságot, kozák- és kurtánságot Almás felé a Meszesre és Szilágyságra bocsátott vala.“

¹⁹ E. M. i. h. 535 doboz.

²⁰ Keltezetlen, de 1644 előttről való gyalui urbarium a kolozsvári állami levéltár (Arhiva Statului) anyagában. Prodan Dávid szives közbenjárására a levéltár igazgatóságának engedélyével lemásolhattam és felhasználhattam ezt az értékes forrást. — A Bánffyak XVII. századi rész-birtoklására nézve l. alább!

²¹ E. M. gr. Kemény József: *Transilvania Possessionaria*. Tom. V. Com. Colos. — Úgy látszik, hogy ugyanakkor vagy e tájt az adományszerző másutt is kapott birtokot, mert pl. a kolozsmegyeri Bácsot 1679-ben úgy említik, mint amelyet Bánffy Dienesné pénzen vett meg Csepregi Mihály maradékaitól. Vö. E. M. gr. Bánffy Nemz. lt. Gyalui csomó. A gyalui uradalom birtokösszeírása (1679).

²² I. h. Birtokösszeírás (1666). — Ekkor megjegyzik, hogy ha valakinek nem termett zabja, 8—8 pénzt tartozott fizetni; a szokást magát ekkor már *ab antiquo* meglevőnek mondják.

²³ I. h. Birtokösszeírás (1727).

²⁴ *Sírálmas magyar krónikának kilencz könyvei* stb. (1662). (Újabb Nemz. Kvt. Kiadta Kazinczy Gábor) 391.

A Várad felé portyázó egyik és a Váralmásan át Szilágyság felé tartó másik török csapat kifosztogatta és elpusztította egész Kalotaszeget. Már Szalárdi szűkszavú tudósítása is erre utal, de ezt árulja el Kőröspataki B. János mezőcsávási református papnak az E. M. egyik XVIII. századi kéziratában, a Vadadi Hegedüs-kódexben fennmaradt *Erdélynek és Magyarországnak szörnyű romlásáról és az népeknek rabságra viteléről való rövid história*-ja is.²⁵ E históriás éneknek három idevonatkozó szakasza közül kettőben Gyalu és Báffyhunjad pusztulását írja le Kőröspataki, azután a harmadikban így folytatja:

*Együtt veszel velle te is Kalotaszeg,
Kiben az ifjúság volt mint virágsereg,
Belölled elvitt nép mostan csak kesereg,
Kiknek étek-ítok az keserű méreg.*

Ebből a pusztulásból Bábonyiak is juthatott. Legalább is szinte lehetetlennek kell tartanunk, hogy a lóháton még félóra járásra sem levő Váralmásról a Bábonypatak völgyében ne jutott volna el ide egy portyázó török, illetőleg tatár csapat. A helyi szájhagyomány őrzői is emlékeznek arra az időre, „amikor a tatárok jöttek“.

A török-tatár pusztítás nyomában a kuruc-labanc harcok is nagyon megviselték Kalotaszeget és, bár félreesett, hihetőleg Bábonyt is. Csak így érthetjük meg azt, hogy a kuruc harcok hanyatlásának századában, 1754-ben, a református egyház idevaló birtokainak ügyében tartott vallatás alkalmával²⁶ a 100 évesnek mondott Bódis András azt vallja, hogy az ő atyja idejében még azon a telken, amelyen most Kardos Flóra lakik, lakott a református pap, de „a falu az országnak különb-különbféle háborúságai miatt elpusztulván, a református pap is egyben, annakutána úgy fogatott fel ezen református pap lakhelye mindezideiglen is.“ Lényegében ugyanezt ismétlik meg négy évtized múlva, 1798-ban a „bábonyi református kicsi eklézsiának élő tagjai közönségesen“ abban a kérésben, amelyet földesurokhoz, gr. Vass Sámuelhez, bizonyos telek ügyében intéznek. Ebben azt írják, hogy *az veszedelmes, gonosz időben s az országnak sok viszontagságaiban és változásaiban több helységgel együtt az ő kicsiny helységük és eklézsiajuk is elpusztult; ami kevesen megmaradtak életben, hazajöttek és itt új életet kezdve, megszorodtak.*²⁷ Nyilvánvaló, hogy mindkét futó utalást csak a török pusztítások, illetőleg a kuruc-labanc mozgalmak korára vonatkoztathatjuk.

De a kuruc harcok elmúltával az átalakuló és kezdetben katonai uralom alatt álló Erdély e közössége is érezhette a német katonaság

²⁵ Csak XVIII. századi másolatban ismeretes; egyetlen másolati példánya az E. M. Vadadi Hegedüs-kódexében. Kiadtam az Erdélyi Múzeum XXXVI (1931). 131 kk. és az Erd. Tud. Fü. 36 sz.-ban.

²⁶ Az eredeti vallatásos összeírás (*Inventarium Bonorum omnium ecclesiasticorum in venerabili tractu Kolos et Kalota*) a kalotaszegi ref. egyház megye levéltárában. Használatát Ady László nagykapusi ref. lelkész, egyházmegyei levéltáros tette lehetővé; ezért neki ezúton is köszönetet mondok.

²⁷ A kérés eredetije a váralmási anya-egyházközség irattárában bábonyi csomójában.

uralmát. A „megbékített“ Erdélyben is a parasztságra nehezedett a legnagyobb teher.²⁸ Ezután már nemcsak a földesúrnak és az állannak kellett adózni, hanem a német katonaságnak is. A század első évtizedeiben Bábonny is érezhette azt a terhet, amelyet a katonai állomások felállítására jelentett. 1720 körül Orosz Demeter (Demetrius Orosz) bábonnyi hites falusbírónak (judex juratus) három társával tett esküjéből megtudjuk, hogy e tájt a falu a bánffyhungyadi katonai állomás számára négy szekér szénával tartozott.²⁹ Valamivel később, 1730-ban a gyalui fiscalis dominium vezetett végrehajtást a magyarókerekiek, deréteiek, *báboniak* és magyargyerőmonostoriak ellen, mint-hogy ezek a községek a zabdézsmát nem adták meg.³⁰ Ezek az adatok csak egy-egy futó pillanatra világítanak be a falu történeti életébe, de ilyenkor megsejtünk valamit azokból a nehézségekből,³¹ amelyek a hatalmi és földesúri érdekeknek kiszolgáltatót falu lakosságának életét oly súlyossá teheték.

A XVIII. században egyébként már a falu birtoklástörténete is más képet mutat, mint amilyen a középkorban volt. Akkor a falu, mint egész birtok (integra possessio), többnyire egy-egy nagyobb birtokos-család tulajdonában volt. A XVII. század vége felé és a XVIII. század folyamán a falvakban a birtokosok száma egyre nő. Így történt ez itt Bábonnyban is. A XVIII. század harmadik évtizedében már Kalotaszeg egyik legrégebbi és legnagyobb birtokos-családjának, a Bánffyaknak is, van itten részjósága.³² Ugyanekkor azonban Szentmihályi

²⁸ Vö. Jancsó Benedek: *Erdély tört.* 201 kk.

²⁹ E. M. Br. Wesselényi lt. Conscriptiók csomója.

³⁰ E. M. Gr. Bánffy I. Nem. lt. Magyarókerek-i csomó.

³¹ Egy 1742-ből való adóösszeírásból is néhány tanulságos adatot kaphatunk a községre nézve. A táblázatos összeírásból ezeket az adatokat irtam ki: Egész fő a helységben: 9. — A jármos ökrök száma: 20. — Portio (adó) alá való marha: 33. — Egy emberre esik a portióból: 3 rénus forint 42 kr. — Egy marhára: 1 rénus frt. — Kaszálójukon terem 42 szekér széna. — Egy szekér szénára esik 30 kr. — Tengeri termésük: 8 szekér. — Egy szekértől fizetnek 30 kr.-t. — A földet nem ganéjazzák. — Termett 60 kalangya búza. — Egy kalangya búzára esett 7½ kr. — Egy kalangya búza félterméskor 1½ vékát ereszt. — A falusiak adóssága 138 forint. — A falu „közönségesen“ 108 r. frt. 30 kr.-ral adós. — Négy esztendő alatt a faluból 10 ember szökött el. — Ha nem vesszük is az állatszámra és a termésre vonatkozó adatokat kétségtelenül biztosaknak, az adózás viszonylagos nagyságából a falura nehezedő teher súlyosságát az elszökőköttek nagy száma ékesen bizonyítja. — Az eredeti kéziratot forrás a következő címet viseli: *Extractus conscriptionis domesticæ com. Colos Superioris super facultatibus et beneficiis incolarum contribuentium* etc. E. M. Gr. Bánffy I. Nemz. lt. Kalotaszegi es.

³² 1726-ból Magy. Nemz. Múzeum Gr. Bánffy lt. — 1730-ból. E. M. i. h. Ez utóbbi forrás Farnasi Keczei István jobbágyát Andreas Bodist (judex) és Joannes Bodist (juratus), meg a br. Bánffy Imrét, Solce Lupot (juratus) említi. — Kétségtelen azonban, hogy a Bánffyak itteni részirtoklása jóval előbbi időben kezdődik. Az *anno 1669 die 15 Januarii* kelt *Losonczy Banffi Christoph uram örökségeinek registromá*-ban a kalotaszegi birtokok összeírása alkalmával ezt jegyzik fel: „Item. — *Bábonnyon* is vagyon egy pusztá házhely szántóföldeivel, kaszálóréttheivel, szőlőhegyével, erdejével együtt, az melyek Cshe [!] Georgyról maradtanak“. Vö. E. M. Gr. Bánffy I. Nemz. lt. Bánffyhungyadi csomó.

Pálnak³³ is van a faluban részbirtoka a Farnosi Keczeliekkel együtt. Ez utóbbi család tagjai közül az 1730-ban itten birtokosként említett Keczeli Istvánt 1738 táján már néhainak mondják. Halálával aztán megindul többek közt hábonyi részjószága miatt is a per, mert a kincstár, nem tudni mi okból, perbe fogja leányát, Sárát, Lészai Ferencét, nemcsak az itteni, de más kolozs- és dobokamegyei birtokrészek elnyerése érdekében.³⁴ E pert a kincstár, úgy látszik, nem nyerte meg, és így a hábonyi részbirtok is a Keczeli-család kezén maradt.³⁵ Nem csodálkozhatunk hát, ha Keczeli Sára révén 1739-ben ennek férje, Lészai István is, az itteni kisebb birtokosok között szerepel, habár a nagyobb birtokrészek Lészai István nénjének, Annának, br. Inczédi Sámuellel való házassága³⁶ révén ez utóbbi kezén, továbbá a Bartsai János³⁷ és a br. Bánffy Imre tulajdonában voltak. A század közepén (1754 és 1761—62) még gr. Bethlen Miklóst említik, mint itteni birtokost gr. Csáky Katával együtt. Ez a gr. Csáky Kata (1726—1794), ki az 1749-ben meghalt br. Bornemissza János özvegye volt, 1750 körül ment nőül gr. Bethlen Miklóshoz; ez utóbbi tehát felesége jogán birtokolt itt. E faluban 1771-ben br. Bánffy Elek 1 jobbággal, gr. Bethlen Miklósné gr. Csáki Kata 8 jobbággal és 1 zsellérral, Inczédi Sámuel utódai 8 jobbággal és 7 zsellérral rendelkeznek; van ezenkívül a falunak 2 és valamelyik egyháznak 1 zsellérrel.³⁹ A falu tehát, bár e tájt mindössze 16 jobbágy- és 12 zsellértelekből állott, mégis három birtokos kezén volt. Még előbb, valószínűleg a XVIII. század első felében, valami jogon még a Rátz-családnak is volt itt részjószága, mert 1761 táján, egy vallatás alkalmával,⁴⁰ az

³³ Ezt abból a kezeslevélből tudjuk, amelyben Bábonban lakó Kis Jánosért Szen Mihály Pál jobbágyáért a Ketesden lakó Kolosi Boldisár (Bánffy Farkas jobbágya) és Máté Ferencz (Deczey László jobbágya) kezességét vállal a következő feltétellel: Kis János az 1726 esztendőre magyarok pünkösdekre hasonló házat csinál, aminémű ház az Kis János gondviseleltsége miatt elégett, melyet ha nem praestálna vagy praestálni nem akarna és azon földről elszöknék bujdosnák és idegenednék, intra quindenam a kezesek admoneáltván, tartozzanak azon Kis Jánost sistálni, melyet ha nem sistálnának vagy sistálni semmiképpen nem akarnának exclusis omnibus juridicis remediis seorsim et sigillatim az kezeseken az hat-hat magyar forintokat a földesúr megvehesse, sőt személyéhez is hozzányulhasson (F. M. Gr. Bánffy I. Nemz. lt. Az „Oklevelek“ között a kezeslevelek csomója).

³⁴ E. M. Gr. Kemény József: *Transilvania possessionaria* Tom. 5. Com. Colos és Tom. 6. Com. Doboka (Ez utóbbiban *Babutz* címszó alatt).

³⁵ A babuci ref. templom „homlokiratán“ 1775 ben Keczeli István neve is szerepel; ez azt mutatja, hogy ő ekkor itt, mint birtokos, építtető volt.

³⁶ Nagy Iván: *Magyarország családai*. VII. 98.

³⁷ Felesége, Toroczky Kata révén birtokolt itt; ennek anyja T. Péter felesége viszont Keczeli Borbála volt, tehát Bartsai János is Keczeli-jusson birtokolt (Vö. Nagy Iván: *i. m.* XI. 276).

³⁹ Vö. Nagy Iván: *i. m.* III. 87 és Lukinich Imre dr.: *A Bethleni ar. Bethlen család története*. 516.

⁴⁰ Vö. a „*Regestrum possessorum horumque jobbationum et inquilinorum in superiori processu comitatus Kolo*“ feliratú jegyzékkel (E. M. i. h. Kalotaszegi csomó).

⁴⁰ E. M. Rátz Krisztina conscriptioja. 621—22.

ide- és más faluból való jobbágyok „az régi öreg emberektől hallották, hogy itt... lett volna Rátz-jószág, de melyik volt és hol, azt nem tudják.“ Hogy a birtok-elaprózódás egy-egy ilyen kicsi faluban milyen mértékű volt, azt mutatja a falu birtoklástörténetéből ismert egyik legutolsó adat. 1826-ban gr. Csáky János és felesége, gr. Bethleni Bethlen Rózália gyermekei, József és Rózália, férj. br. Branyicskai Jósika Jánosné, anyjuk halála után megosztóznak minden ingó és ingatlan vagyonon. Az osztozás alkalmával az almási nyíllal többek közt *Bábony* is gr. Csáky Józsefnek jut, de az örökös itt mindössze egy elpusztult malom-helyet, 1 holdnyi szárazföldet és 189 hold 734 öl erdőt kap. Ez pedig e falu határának alig egynyolcad része.⁴¹

Természetesen a világi birtokosok mellett a falu két egyházának, a reformátusnak és görög katolikusnak is, volt és van ma is birtoka. Mikor 1754-ben a ref. egyház földjeit összeírják, 5 darab 26 mérős szántóföldet, 2 darab 3 szekér szénára való szénarétet vallanak a tanuk az egyház tulajdonának. A birtokosok azonban azt az időt, mikor a református egyház elpusztult, felhasználták arra, hogy az egyház birtokából is foglaljanak a maguk számára. 1754-ben pl. egy Kardos Flóra nevű rumén jobbágy lakik a falu református papjának a telkén, egy darab földet pedig, amelyet eredetileg az egyház számára dézmáltak, most Toroczky Péterné jobbágyai használnak és fizetik róla asszonyuk számára a dézmát. A birtokosság, helyesebben az annak érdekeit képviselő tisztartó vagy udvarbíró, mint annyi más helyen, mit sem gondolva a közösségi érdekekkel, csak a maga hasznát kereste, és így adott példát az érdekkörébe tartozó jobbágy- és zsellérlakosságnak az egyéni önzésre és a saját anyagi érdekeknek a közösség rovására való érvényesítésre.⁴²

II.

A népiségtörténet iránti divatos érdeklődés e szélsőségekbe kielengő korában sem térhetek ki olyan kérdések elől, amelyek népiségtörténeti érdekességűek. Meg kell tehát vizsgálnom: milyen fajú népek köréből kerültek ki e község lakosai, és milyen népiségtörténeti változáson ment át a község lakossága évszázadok folyamán.

A községnek nevet adó legrégebbi lakosságnak valamilyen szláv népet tekinthetünk. A helység nevének legrégebbi okleveles alakja (*Babun*) ugyanis arra mutat, hogy ez az alak a szláv *Babin*-ből a magyar nyelv keretén belül fejlődött *Bábony*-ná, és ebből a második szó-

⁴¹ E. M. Gr. Csáky Rozália conscriptioja. 1826. Egyébként a szabadságharc nyomában következő úrbéri kárpótláskor is e jószág még a Csákyak kezén volt. Ekkori tulajdonosa gr. Csáky György [Vö. v. Grimm A. Josef: *Das Urbialwesen in Siebenbürgen*. Wien. 1863. Namen-Verzeichniss 72 (193)].

⁴² Hogy e törekvés valószínűleg a gazdaság vezetői (tisztartó, udvarbíró stb.) részéről indult ki, az onnan látható, hogy amit a ref. jobbágyság a XVIII. században három ízben az egyház számára kér, maguk a birtokosok megadják.

tagban fellépő *u o* változással *Bábon*-ná. A népnyelv ezt az alakot őrzi máig is, csak a köznyelvben él a falu neve *Bábony* alakban.⁴³

Mikor és milyen körülmények között tűnt el ez a régi szláv lakosság a faluból, nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy a XIII. század végén a falu már magyar lakosságú volt. A magyarság itteni megjelenése még ennél sokkal korábbi időpontban történhetett. *Bábony* környéke ugyanis arra a területre esik, amelynek irányában a magyarság már a honfoglalás korában kitolta az általa birtokba vett terület határait. Az előbb említett püspöki tizedlajstromban e község a kalotai főegyházmegye területén mint a váradi püspökség legkeletebbre eső tartozéka szerepel; ez megint csak arra mutat, hogy e községet és vidékét már akkor megszállták a honfoglalók, amikor az erdélyi püspökség még ki sem alakult. E község középkori magyar voltára mutat az a körülmény is, hogy e helység 17 más nyugat-kalotaszegi faluval⁴⁴ együtt még 1640 táján, sőt 1679-ben is azok közé a falvak közé tartozik, amelyekből minden ember (jobbágy), aki zabdézsmát nem tud adni, 6—6 dénárt ad a gyalui várhoz mint olyan szolgáltatást, „kit keresztyén pénznek hínak”.⁴⁵ Keresztyén pénzt csak a magyár falvak fizettek, mert a görögkeleti szlávokat, vagy a ruménoket nem tartotta a középkor keresztyéneknek.

Nehéz és megoldhatatlan feladatra vállalkoznám, ha csak a körvonalait akarnám is vázolni annak a népiségtörténeti változásnak; amely a falu jelenlegi népiség-állapotát eredményezte. Az előbb mon-

⁴³ A falu neve 1434—1524 között mintegy tizenötször *Babon* és egyszer, 1471-ben *Babony* alakban fordul elő az oklevelekben. Ilyen helynevet egyébként a magyar nyelvterület más részeiről, Borsod, Ugocsa és Somogy megyéből is ismerünk (Vö. Csánki I. 168, 431 és II. 588; Pesty Frigyes: *Magyarország helynevei* 34; *Helységnévtár* 1913; *Hazai okm.* VI, 100; *Anjou Okm.* III, 284). Így hívtak egykor Kunszentmiklós közeliében egy ma már elpusztult falut is (Pesty: *i. m.* 34); ennek neve Benke István szerint a város határnevei közt a legújabb időkig fennmaradt (Nyr. IV. 382). — Magának a *Bábony* névnek legrégebbi előfordulását 1279-ből ismerem abból az oklevélből, melyben Nagy Lajos a turóci Zococh és Wyfalu birtokot csereképpen Récsnek és fiának adva, a határt leírja (... prima meta procedit a parte occidentali de magna silua per fluvium *Babonig* et cadit in aquam Turoch. Fejér: *Cod. Dipl.* V:I—II, 546). Megjegyzem, hogy az itt szereplő *Bábony* nyilván összetett alak; második tagjában a kihalt *igy: ügy* „fluvius” szó áll. — Magára a helynév alakulására nézve meg kell jegyezni, hogy a szláv *Báb* vagy *Bába* személynévből és a szláv *-in* személynévi helynév-képzőből alakult; eredeti jelentése tehát *Bábáé* vagy *Bábé* (azaz egy Bába vagy Báb nevű ember birtoka) volt [Igy Moór Elemér, *Népvünk és Nyelvünk* IX (1937), 121—2.]. — Valószínűtlenebb a Kniezsa István magyarázata; ő magyar származásának tartja a helységnevet (Vö. Szabó István: *Ugocsa megye* 280.). A község mai rumén népnyelvi alakja: *Bab'iu*.

⁴⁴ E falvak sora a következő: 1. Sálvására (Sárvásár), 2. Zentelke, 3. Nyárszó, 4. (Kalota) Szentkirály, 5. Mogyorókeréke, 6. Jákótelke, 7. Damos, 8. (Magyar) Valkó, 9. (Magyargyerő) Monostor, 10. Deréte, 11. Remete (elpusztult község Bánffyhunad mellett), 12. Ketesd, 13. *Bábony*, 14. Farnos, 15. Kis Petri, 16. (Gyerő) Vásárhely, 17. Sztána, 18. Bikalja (Magyarbikal).

⁴⁵ Az 1640 körüli forrás a kolozsvári állami levéltárban, az 1679 i az E. M. gr. Bánffy I. Nemz. lt. „Gyalu” csomójának urbariumai között található.

dottak azonban azt mutatják, hogy a falu a késő-középkorban magyar lakosságú volt. Még mikor 1666-ban a később szerencsétlen véget ért Bánffy Dénes birtokait összeírják, Bábony több kalotaszegi községgel együtt a magyar falvak között szerepel.⁴⁶ Ez természetesen nem bizonyítja azt, hogy ekkor lakossága még kizárólag az volt, de előbbi népiségtörténeti állapotára kétségtelen fényt vet. Úgy látszik azonban, hogy a falu népiség-képének gyökeres megváltozása éppen a XVII. századi török-tatár pusztítások és a XVIII. század eleji kuruc harcok nyomán következett be. Az azonban kétségtelen, hogy a XVIII. század elején már magyar és rumén lakosságú e község. A XVIII. századból ismert jobbágynevek útmutatása és más, okleveles források alapján úgy látszik, hogy a község lakossága Kalotaszeg más falvaiból (Farnos, Daróc), a Körösvidékéről, Ugrucról, Tóttelkéről, a Szilágysághból,⁴⁷ sőt Moldovából frissült fel főként rumén fajú bevándorlókka. Ezek közül némelyik csak átmenetképpen lehetett itt addig, míg a birtokosok gazdasági érdeke vagy más körülmény egyiket-másikat rá nem kényszerítette a más községben való megtelepülésre. Az újabban egykezésre hajló lakosság magyar és román eleme között a lélekszám aránya belátható időn belül nem sokat változott, úgyhogy a románság a múlt század közepétől mindmáig megtartotta $\frac{2}{3}$ -os többségét. Az alábbiakban itt adhatom a község lakosságának sokban hiányos számhasználati táblázatát. E táblázat üresen maradt számoszlopait a rendelkezésre álló adatok hiányos és egyoldalú volta miatt nem tudtam kitölteni, illetőleg minden szempontból teljessé tenni.⁴⁸

⁴⁶ „Kalottha szegben lévő magyar faluk, kiknek zab-dézmájok minden esztendőben az gyalui várhoz szokott járni: Gerő Vasarhely, Kis Petrj. Ketesd, Mogyoro Kereke. Damos, Magiar monostor, Sár vasara, Farnos, Babony, Szent Király, Jako Telke, Nyarszó, Sztana, Bikaly, Remethe, Zentelke, Valko, Derete“ (E. M. Gr. Bánffy I. Nemz. lt. Gyalui csomó. Bánffy Dénes gyalui uradalmának összeírása. 1666).

⁴⁷ Pl. a bagolyfalvi szökött jobbágyok között 1731-ben és 1753-ban is említik Mizga v. Mizgáj Lukát, aki az utóbbi említés szerint „ennekelőtte jóval szökven el, most Kolozs vármegyében Bábonyban lakik, de ki földin nem tudjuk, — vallják a tanúk — úgy fiairól sem bizonyost nem tudunk; különben házos ember“ (E. M. i. h. Krasznaei csomó).

⁴⁸ A táblázat a következő források felhasználásával készült: 1733: Transilvania XXIX (1898), 194. — 1750: I. h. XXX (1901), 285. — 1760—62: Cioban Virgil: *Statistica Românilor ardeleni*. Annuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj. III (1924—25), 631. — 1762—64: *Spécificatio. Quot familiae in integro Principatu Transylvaniae existant etc.* (E. M. Gr. Kemény József: *Cartophilatium Transylvanicum*. Tom. III.). — 1831: *Consignatio Statistico-Topographica singulorum in Magno Principatu Transylvaniae existentium Locorum Civitatum item et oppidorum ut et Ecclesiarum etc.* 14. — 1850: E. M. Mike Sándor gyűjteménye. *Helységek nevei. Ortschafts Register* (Statistica Transylvaniae 1850.). — 1854: *Erdély nagfejedelemséget illető Országos Kormánylap* (Három nyelvű) 1854. évf. II. oszt. 91. — 1873: *Helységnévtár* 1873. 46. — 1900: *Stat. Közl. Új Sorozat* II, 824—5. — 1913: *Helységnévtár*. 1913. — 1937: Saját adatgyűjtésem.

A falu számhásonlítás adatai.

Év	Összes	Magyar	Román	Zsidó	Cigány	Más nemz.	Ref.	Róm. kat.	Gör. kat.	Izraelita	Hívó
1733	—	—	11	—	—	—	—	—	11(?)	—	—
1750	—	—	83	—	—	—	—	—	83	—	—
1760 - 62	—	—	22	—	—	—	—	—	22	—	—
1762—64	34	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1831	120	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1850	254	84	144	—	—	26	—	—	—	—	—
1854	254	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1873	260	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1900	235	73	162	—	—	—	68	1	162	4	—
1913	309	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1937	308	108	183	—	14	—	96	7	183	—	5

A tértérkép sorszáma	A telektulajdonos neve	Férfi	Asszony	Fiú	Leány	Összesen	Megjegyzések
1	Bălaj Iuon	1	1	3 ⁴	1	6	¹ Egyik fia szolgálta Alsófüldön.
2.	Chiş Gheorghe	1	1	1	—	3	
3.	Állami iskola	1	—	—	—	1	
3/a.	Kovács Károly ²	1	1	3	2	7	² Almásról származó kovács; róm. kat.
4.	Mărginean Todor	1	1	—	—	2	
4/a	Mărginean Iuon ³	1	1	1	1 ⁴	4	³ Az előbbi fogadott fia.
5.	Văcar Stefan Chiţui	1	1	—	1	3	⁴ Más faluból való szol. a.
6.	Moga Nicolae	1	2	2 ⁵	—	5	⁵ U. a.
7.	Brânduş Anica ⁶	—	—	1	2	3	⁶ Özvegy két unokájával.
8.	Agrijan Iuonaş	1	1	1	2 ⁷	5	⁷ Szolga más faluból.
9.	Brânduş Anica ⁸	—	—	—	—	—	⁸ Lakatlan telek.
10.	Eszes Márton Marci	1	1	—	1	2	
11.	Eszes Feri Janesi	1	1	1	—	3	
12.	Nagy János ⁹	1	1	2	—	4	⁹ Tordáról való lévita-tanító.
12/a.	Ref. iskola és templom	—	—	—	—	—	
13.	Gör. kat. templom	—	—	—	—	—	
14.	Eszes Jankó ¹⁰	—	—	—	—	—	¹⁰ A telken csak csűr van.
15.	Eszes Márton Marció	1	1	—	—	2	
16.	Kudor Márton Tridus	1	1	—	1	3	
	Valkai János	1	2	1	—	4	
17.	Tap Mitru	1	—	—	—	1	
18.	Balmoş Nicolae	1	1	3	1	6	
19/a.	Balmoş Iuăñ	1	1	6	—	8	
19/b.	Corduş Iuon	1	1	2	1	5	
20.	Raita Nicolae	1	1	—	1	3	
21/a.	Bódizs János	1	1	—	—	2	
21/b.	Bódizs István	1	1	1	—	3 ¹¹	¹¹ Egyik más faluból való román szolga.
22.	Eszes János Dézsi ¹²	1	1	—	—	2	¹² Egy házban laknak.
	Kallo Majoros Márton ¹³	1	1	1	—	3	¹³ Az előbbinek Magyar-gerővásárhelyről való veje.
23.	Moldovan Iuăñ Iacob ¹⁴	—	—	—	—	—	¹⁴ Üres telek.
24.	Eszes Ferenc Dézsi	1	2	3	3	9	¹⁵ U. a.
25.	Cote Todor ¹⁵	—	—	—	—	—	¹⁶ Bánffyhunadról beköltözött szűcs.
26.	Török Márton ¹⁶	1	2	—	—	3	
27.	Suciu Vasile	1	1	—	—	2	
28.	A ref. egyház	—	—	—	—	—	
29.	Az állami iskola	—	—	—	—	—	
30.	A gör. kat. egyház	—	—	—	—	—	

A térkép sorszáma	A telektulajdonos neve	Férfi	Asszony	Fiú	Leány	Összesen	Megjegyzések
31.	{ Pascalău Gavrilă — — — — —	1	1	2	1	5	¹ Özvegy.
	{ Mocan Maria ¹ — — — — —	—	1	2	—	3	² Idegenből való
32	Vacar Todor Tap — — — — —	1	2	1 ²	—	4	szolga.
33.	Ilie Iuon — — — — —	1	1	—	—	2	³ Egyik idegenből
34.	Muntean Gavris — — — — —	1	1	2 ³	—	4	való szolga.
35	Muntean Iuon — — — — —	1	1	—	—	2	
36.	Văd. lui Raita Nicodim — — — — —	1	1	—	—	2	
37.	Moldovan Iuon Todor — — — — —	1	1	—	1	3	
38.	Urs Iuonas — — — — —	1	1	1	1	4	⁴ A 38 alatti apja.
39.	Cote Todor — — — — —	1	1	1	2	5	⁵ Keresdről ideházasodott
40	Urs Iuon ⁴ — — — — —	2	2	1	—	5	vő; bérben lakik,
	{ Varga István ⁵ — — — — —	1	1	2	—	4	⁶ Csáki János idegenből
41.	{ Eszes István Dézsi — — — — —	1	1	—	—	2	való nevelt fiu,
	{ Eszes István ifjabb — — — — —	1	1	1 ⁶	1	4	⁷ Melléknevei: <i>Ka-</i>
42.	{ Eszes István idősebb ⁷ — — — — —	1	1	—	—	2	<i>tona, Hívő, Ibi.</i>
	{ Eszes János Náni — — — — —	1	2	—	2	5	
43.	Raita Iuăn Bopău — — — — —	3	4	1	—	8	
44.	Suciu Iuon Hurdău — — — — —	2	2	1	—	5	
45.	Raita Gheorghe Petruca — — — — —	1	1	—	—	2	
46	Raita Rozalia ⁸ — — — — —	—	2	1	1	4	⁸ A R. Iosif özvegye.
47.	Özv. Eszes Jánosné Kis — — — — —	—	1	2 ⁹	—	3	⁹ Egyik idegenből
	{ Eszes Ferenc Pistiék — — — — —	1	1	—	1	3	való szolga.
48.	{ Eszes János Ferié — — — — —	1	1	—	1	3	
	{ Daróci György — — — — —	1	1	1	—	3	
49.	{ Daróci János ¹⁰ — — — — —	1	1	—	1	3	¹⁰ Feleségét Csontle-
	{ Eszes István Marcikó — — — — —	1	1	2	2	6	ves Katinak hívják.
50.	{ Eszes Jankó — — — — —	1	1	1 ¹	—	3	¹¹ Szolga Csiszérről;
	{ Pascalău Zaharia — — — — —	1	2	1 ¹²	—	4	rumén.
51.	Muntean Nicolae — — — — —	1	1	1	1	4	¹² U. a.
52.	Urs Iuon ¹³ — — — — —	—	—	—	—	—	¹³ Üres telek; e
53.	{ Eszes László Jankó — — — — —	1	1	1	1	4	gazdái.
54.	{ Mihók János ¹⁴ — — — — —	1	1	1	1	4	¹⁴ Nagypetriből való
55.	Raita Todor Lionti — — — — —	2	1	—	—	3	vő.
56.	Varga János — — — — —	1	1	1	1	4	
57.	Balmos Todor ¹⁵ — — — — —	1	1	—	—	2	¹⁵ Felesége a Regát-
58.	Râncan Indrei — — — — —	1	1	—	—	2	ból való; kereskedő.
59.	Eszes Ferenc Jancsi ¹⁶ — — — — —	—	—	—	—	—	¹⁶ Üres telek.
60.	Văd. lui Nimet Nicolae — — — — —	1	2	2 ¹⁷	—	5	¹⁷ Mindkettő lelenc-
61.	Kudor János — — — — —	1	1	1	—	3	gyermek; fizetésért
62.	Filip Gavrilă — — — — —	1	1	—	—	2	tartják. Vejével
63.	Filip Todor — — — — —	2	2	—	—	4	lakik.
64.	Nimet Anisia — — — — —	—	1	—	2	3	
	{ Raita Petru — — — — —	2	2	—	—	4	
65.	{ Raita Oanea — — — — —	1	1	2	—	4	
	{ Brândaş Iuon — — — — —	1	3	2	—	6	¹⁸ Tulajdonképpen
66.	{ Brândaş Gheorgița ¹⁸ — — — — —	1	—	—	—	1	a 67-en épült há-
67.	Brândaş Nicolae — — — — —	1	1	—	1	3	zacskában lakik.
68.	Brândaş Iuon — — — — —	1	—	—	—	1	Elvált ember.
69.	Vacar Niculae — — — — —	1	1	1	1	4	
70.	Ceascai Niculae (Kula) — — — — —	1	1	—	—	2	
71.	Raita Todor ¹⁹ — — — — —	1	1	1	4	7	¹⁹ Innen kezdve a térké-
72.	Muntean Todor lui Cioacii — — — — —	1	1	—	—	2	pen fel nem tüntetett
73.	Mitruj Mózi ²⁰ — — — — —	1	1	3	2	7	telek tulajdonosai kö-
74.	Petrus Todor ²¹ — — — — —	1	1	1	1	4	vetkeznek.
75.	Varga Todor — — — — —	1	1	2	4	8	²⁰ A Szi ágyságból való
76.	Varga (?) Pavel — — — — —	1	1	—	—	2	vincellér.
77.	Özv. Barabás Miklósné — — — — —	—	1	—	—	1	²¹ Innen kezdve cigány-
78.	A ref. egyházkerület tanyája — — — — —	2	1	3	1	7-2	putrik tulajdonosai

¹⁷⁴⁻⁷⁶ következnek.
²² Mindannyian más falu-
ból való, nem állandó
lakosok.

III.

A régebbi korok adatokban szűkölködő területéről az utóbbi évtizedek és főként a jelen közvetlen közletről megfigyelhető világába lépve, már sokkal biztosabb talajon mozoghatunk. Nem lehet célt e kicsiny világ gazdag, ezerfelé ágazó kérdésszövedékét a maga teljességében megvizsgálom és leírom, e helyett csak egy részletét, az emberi élet anyagi alapjaival legszorosabb összefüggésben levőt, a település kérdését vizsgálom meg azoknak az adatoknak alapján, amelyek a Református Teológia bábonyi munkatáborába 1936 és 1937 nyarán működő falukutató osztágnak közösségi munkája és saját személyes megfigyelésem révén gyűltek össze.⁴⁹ E célkitűzés alapján előbb a tájban elhelyezkedő falu képét igyekszem megrajzolni, majd pedig az egyes telkeken megfigyelhető telepedés-formákat ismertetem. A ház építése és berendezése az a harmadik kérdéses csoport, amelyet még e tanulmányomban felölelek.

1.

Maga ez a kicsiny, viszonylag eldugott, de néprajzi szempontból éppen azért érdekes falu a Meszes-hegységnek a Kolozs-Almási és a Bihar-hegység felé lejtő hegyeitől alkotott kis völgyben fekszik úgy, hogy nehéz eldöntenünk, melyik hegység vidékéhez is tartozik (I. kép). A völgyön keresztül folyik a térképen *Bábony-patak* névvel jelzett kis folyóvíz. E patakocskának a felső része jelenleg a falu közepéig mély, szárazon álló időszakos vízfolyás, csak innen, az itt fakadó bővízű forrásból telik meg vízzel annyira, hogy száraz nyárban is mosásra, bivaly- és gyermekfürdőzésre elég vizet szolgáltat. Régebben malmot is hajtott a *Patak*, ahogy a bábonyi magyarok nevezik, az öreg Eszes Jankó malmát. Ma a malom már dűledező rom. Csak sírfelé hajló gazdájának esőkönnyös ragaszkodása tartja fenn még ideig-óráig — dologtalanul. Az éger- és fűzfáktól buján szegélyezett patak völgyét két oldalt erdős hegyek kísérik. A völgyben lakó em-

⁴⁹ A falukutató csoport munkájára vonatkozólag I. *Az első munkatábor* című ismertetést a *Hitel* 1937. évf. 51–55 lapján. L. még i. h. 1938. évf. 20. — A közösségi munkában résztvettek közül is ki kell emelnem a térkép-vázlatok készítőit, Balla Pált, Kiss Ernót és Kovács Gyulát. A fényképfelvételeket ez utóbbi, meg Csapó Ernó és Tóth Kálmán készítette. A néprajzi vázlatokat a helyszínen Kós András rajzolta és Székely Pál meg Kállay Ernó készítette elő tussal a nyomdai sokszorosításra. — Ezúton is köszönetet kell mondanom Kós Károlynak és Kós Baláznak, akik több ízben is szíves vendéglátásukkal lehetővé tették számomra a helyszíni tanulmányozást. A váralmási ref. egyházközség lelkészének, néhai Csűrös Józsefnek szívessége az egyházközségre vonatkozó adatok megismeréséhez segített hozzá. Neki és Nagy János bábonyi igazgató-tanítónak több szó- és írásbeli útbaigazító közlést köszönhetek. — Megjegyzem, hogy külső okok folytán a teológia nincs hírtokában az itten gyűjtött anyag egy részének. A ház- és telek-rajzok néhányában ezért nem adhatok pontos méreteket.

ber tekintete csak e hegyek legmagasabb pontjairól szabadulhat ki ebből a félreeső, zárt világból. A *Szőllők* tetejéről a Bihar-hegység egyik csúcsát, a Vlegyászát (1842 m), a *Széktető*ről vagy a *Kölesáj* legmagasabb pontjáról pedig a Meszes tisztásokkal tarkított vonulatából a Gerebent láthatjuk kiemelkedni.

Lent a völgyben, nagyrészt a patak jobb partján elterülő község település-forma szempontjából jellegzetes példánya a szabályos települések közé tartozó ú. n. soros vagy utcás településnek.⁵⁰ Az elszórt település-csoportokat leszámítva, e település törzse jelenleg egyetlen egy, egy kilométernél valamivel hosszabb utcából áll; ez az utca egy-szersmind a Váralmás felé vezető kis forgalmú megyei útnak is részét teszi. Ez az utcás falu jelenlegi alakját egy régebbi, kisebb magból ki-indulva, hosszanti irányba való terjeszkedéssel, sarjadzással nyerte. Ez a mag a 8—13 és 36—49 telket magába foglaló település-rész lehetett. E területre esik a község református egyházközségének 1752—53-ban „a régi fatemplom helyén ugyan fából csinált új temploma is“;⁵¹ tehát ez feltétlenül régi rész. De a telekosztódás is nyilvánvalóan ezen a területen folyik a legrégebben, hiszen a legsűrűbben itt sorakoznak egymás mellett a telkek. Ma e területre esik a görög-katolikus rumén templom is, de ennek az egyháznak előbbi temploma a 32. sz. telken, tehát a régi faluhelyen kívüli területen volt. A község természetes fejlődési iránya az út mentén terpesztette tovább a falut. A *Patak* szűk völgye a balparton meredeken emelkedő *Táblákkal* és a jobb parton lágyan lejtő erdős oldalakkal a gyenge emberszaporulatot az útmenti terjeszkedésre készítette. Azonban a település régebben a Patak balpartjára is kiterjedt. A mai 68—70. telkek táján a mult század 60-as és 70-es éveiben a község egyik férfiágában kihalt családjának, a Sáfár-családnak, egy Pataki Mihály nevű embernek, az Észesek egyik ágának⁵² és másoknak volt itt telke. Mintegy 10—13 telekből álló lehetett ez az elenyészett, helyesebben 3 telekre összezsugorodott település-rész. Ezen a parton még csak a dombok között, az *Árokban* van két és a *Szőllőben* egy vincellér-telek. Hogy a balparti település összezsugorodásának mi lehetett az oka, nem tudjuk biztosan; valószínű azonban, hogy összefüggésben van két magyar család, a Debreceni- és a Sáfár-család, fiúágának kihalásával és a faluban is kezdődő születés-csökkenéssel.

A falunak mai településképe szempontjából jelentős fejlődése tehát az útmenti település előbb jelzett magjából kiindulva, továbbra is hosszanti irányban toltá és tolja kijebb és kijebb a belső terület határvonalait. A mult század 60—70-es éveiben a község belső területén levő telkek szélső határa elérte a mai település-vázlaton látható 4.,

⁵⁰ E település-formára nézve l. Bátky Zsigmond: *A Magyarorság Néprajza* I, 124 kk.

⁵¹ Inventarium a Kalotaszegi ref. egyházmegye levéltárában. — L. még Erdély XXXV (1938). 20.

⁵² Ez ágnek ma a faluba visszahúzódott utódait még mindig a *Parti* megkülönböztető névvel illetik.

21., 31. és 56. számmal jelzett telkek szélső határát. Csak azóta, részben a balparti település-részek megszűnte, részben a lakosság szaporodása miatt keletkeztek a vázlaton 1—3/a, 22—27. és 57—67. számmal jelzett telkek. Ezek közül az 57—67. számúak az eredetileg 56. telekhez tartozó földre épültek; e terület csak a tagosítás után, a 90-es években, az 56. számú telek-tulajdonos családjának elszegényedésével vált telepedés-hellyé.

Meg kell még említenem, hogy a falutól teljesen különálló részen, közvetlenül a *Cigányok kuttya* és a *Cigányoknál az irtás* tájékán van a cigányság 3 „lakóhelyből“ álló kezdetleges telepe. E hely a falusiak szerint egy kb. 10 lakóhelyből alakult cigánytelep összezsugorodásából keletkezett. A cigányság itt, a faluban nem tudott jelentős települési tényezővé alakulni (2. kép).

2.

Az egyes telkek telepedésformája a jellegzetesen erdélyinek ismert forma.⁵³ A szabályos (soros) falutelepülésnek megfelelőleg az egyes telkek és rajta a lakóház, meg a többi épületek elhelyezésében is a következő szabályszerűség tapasztalható: a ház szinte kivétel nélkül hosszanti tengelyével az utcára merőlegesen áll. A csűr az udvart úgy zárja be, hogy a ház tengelyére szintén merőlegesen, az utcával pedig párhuzamosan helyezkedik el. Az ól vagy a ház udvarra felőli vége és a csűr közötti szabad helyen van, vagy a ház udvarra nyíló ajtajával szemben a telek másik oldalához lapul. Egészen szórványos eset az utcával párhuzamosan épített ól vagy kamra. A magyar telkeken e telepedésforma a kizárólagos. Ez alól a magyar telkek közül csak a közeli Farnosról beházasodott Kudor János telke (61 sz.) kivétel. Itt viszont a telek hátrafelé való erős emelkedése magyarázza meg a csűr szemben való elhelyezését; a szokásos telepedésforma megtartása ebben az esetben a csürt a csapadék befolyásával rongálta és állat meg egyéb gazdasági kellékek tartására nézve alkalmatlanná tette volna. Egy-egy rumén telepedésnek a megállapítható szokásos telepedésformától való eltérése néha a szegénységgel járó jobb terület-kihasználási törekvéssel magyarázható (1—2 sz. telek). Vannak azonban esetek (27., 32., 36., 65.), amikor az ettől való eltérést vagy egyénies telepedés-törekvés vagy a telepedőben élő más, elűtő néprajzi jellemvonás eredményének kell tekintenünk.⁵⁴

A telken legalább két rész jól megkülönböztethető. Egyik a legtöbb esetben teljesen zárt udvar, a másik a teleknek gyümölcs-, vetemény- és széna-termesztésre alkalmazott része: a kert. A telkeket csak az utca felé, meg a zárt udvar oldalrészén veszi körül mindig *kert* (ké-

⁵³ Erre vonatkozólag l. *A Magyarország Néprajza* I. 134 kk.

⁵⁴ Teljesen különálló eset a Varga János telke (56. sz.); ez t. i. nemes telkek és mint ilyen természetesen különálló telepedés formát őriz.

rítés), azon túl gyakran elmarad, úgyhogy a kertek között megjelölt határ nincs. Mivel ez az eset szinte kizárólag csak a hosszan elnyúló telkek esetében figyelhető meg, nyilvánvaló, hogy a kerítés elmaradása gazdasági okra, takarékoskodásra vezethető vissza. A telkek közötti kert leggyakrabban ágból font és szalmával fedett sövénykerítés, ritkábban rovátkolt, vésett oszlopok közé tett rakófákból alkotott. A telket az utcafelé elhatároló kert legtöbbször ez utóbbi módon készített telek-kerítés; gyakori a kezdetlegesebb, néha városiasabb lécz-, sőt újabban egészen ritkán a deszkakerítés is (3—4. kép). Az udvarra bevezető kapu legkezdetlegesebbje, a fonott sövény kapu, csak az újabban épült részek egyik egészen szegény tulajdonosának telkén figyelhető meg. Legáltalánosabb azonban a *levél-kapu* a mellette levő kis *ajtóval* (11., 15—18. kép). A levél-kapu sasoszlopai legtöbbször simára faragott cser- vagy tölgyfa-oszlopok, de nem ritka a felsővégek körvonalának díszesebb megfaragása, egyszerűbb vésett díszítések (*forgó, félforgó, csillag, kereszt* stb.) alkalmazása az oszlopok tetszetősebbé tételére (12. kép). A levélkapu közép-oszlopocskáját elég változatos mértani formákra faragják ki (12. kép). A többi kalotaszegi falu kapu-közepeinek díszességétől és változatosságától a bábonyiak faragó-művészete messze áll. Az egyszárnyú levélkapu mellett nagyon ritkán már a kétszárnyú kaput is láthatni. Ez a kapuforma egészen új és nyilván csak városi minták utánzása révén került ide. A sövénykapuhoz sövénykiskapu, a levélkapuhoz pedig két kapubálvánnyal épített, rendszeren fedeles *ajtó* csatlakozik. A széles kapuoszlop, meg a szemöldökfa felületeit legtöbbször díztelenül hagyják, de nem egy esetben merev virágfüzér díszekkel igyekeznek tetszetősebbé tenni (14., 15., 17., 18. kép). E díszítések különösebb művészi ízlésről sohasem tanúskodnak. Egyetlen rumén kiskaput, a Balmoş Nyikulájét, említhetjük meg, mint amely évszámmal (1905) ellátott kettőskereszt díszével egyszerűségében is ízléses népi alkotás (16. kép). A kiskapu fedele is sokszor lehullott már helyéről. A megmaradtak közül egyetlen rumén kapu zsendelyes fedélszerkezetének formái árulnak el némi lendületet (13. kép). Szerkezetileg legszebb, legarányosabb kapu az egész faluban a református templom cinterem kapuja; ez még most, az új templomiskola felépítése után is, a mult itt felejtett darabjaként összhangosan simul bele az új környezetbe (8. kép).

A kapun ma vas- vagy fakilincs van; egyedül az említett református cinterem-kapun látható még egy ma már használatból kimenő régies retesz zárfaajta. E típus ép példányait a 83 éves Eszes Jankó malmán és gabonásán találtam meg több példányban. A malom egyik melléképületén ilyenfajta tolozár mintegy biztosítékul egy ajtón kettő is volt. Mindenesetre e néhány még megmaradt példány régi, ma már halálra ítélt zár-típust őrzött meg (9—10. kép).

3.

A kapun belépve, az udvarnak a ház előtt az utcakerítésig terjedő részén, gyakran kicsi virágos kertet találunk;⁵⁵ ezt az udvar felé léckerítés védi a háziállatok és a gyermekek kártevésétől. A háznak az udvarra nyíló ajtajával szemben,⁵⁶ vagy egészen elől, a leveleskapu mellett áll a nyári konyha (19. kép); ez tulajdonképpen egyszerű deszkatetővel fedett szabadtüzhely kenyérsütő kemencével és üstmelegítővel (*katlan*).⁵⁷ A gazdasági épületek közül ritkán hiányzik a disznóól; ahol ez nincs meg, nagy szegénységre lehet következtetni. Még kevésbé hiányzik a *tyúkól*. Árnyékszék is található; ez hol kezdetlegesebb sövény, hol fejlettebb deszkázott falakkal körülvett építmény. A disznó- és a tyúkól vagy a ház vége, meg a csűr közti részen helyezkedik el, vagy — ritkábban — a házzal szemközt, a telek másik oldalán. Az árnyékszék, mely egyébként legtöbbször nagyon mérsékelt egészségügyi viszonyokat mutató környezetű, az udvar hátsó felében, a csűr előtt van.

Az udvar legkiemelkedőbb épülete a *csűr* (5—7. kép). Ennek elmaradása a legnagyobb szegénység jele. A faluban csak a cigányoknak, az idegenből fogadott vincellérnek és egy szegény családnak (63. sz.) nincs csüre. A többi telken bármilyen kezdetleges formában, de van csűr. Ez a gazdasági épület, mint már előbb is jeleztem, a házra merőlegesen és az utcával párhuzamosan zárja be hátrafelé az udvart. Legtöbbször olyan széles, hogy nem is kell az udvar-záródást egy kis sövény-, lécs- vagy deszkakerítéssel pótolni. Igen gyakran mélyen benn fekszik a telekben. A csűr 2 vagy 3 részből áll. A 3 részből álló csűr esetében a közepüttlévő nyílt részhez, a csűr *főgygé*hez két oldalt egy zárt rész csatlakozik (6., 7. és 20. kép.) Az egyik rész az egyosz-
tatú *pajta* (istálló), a másik, különösen a nagyobb csűrök esetében két részre osztott: egy gazdasági eszközök tartására szolgáló *kamrát*, meg

⁵⁵ A kiskertben a következő virágok találhatók: *betonia* (*Petunia*), *őszirózsa* (*Callistephus chinensis*), *Katalinrózsa* v. *krizantin* (*Chrysanthemum* sp.), *szálvia*, *szalmarózsa*, *örögzőld* (*Vinca minor*), *ibója* (*Viola odorata*), *gyöngyvirág* (*Convalaria majalis*), *búzavirág*, *görgina* (*Dahlia* sp.), *dália* (*Dahlia variabilis*), *söprű*, *tátinkó* (*Antirrhinum majus*), *kéklilijom* (*Iris germanica*), *fehértulipó* (*Lilium candidum*), *díszfü* (*Miscantus sinensis*), *bőzsike* v. *buzdug*, *boldogasszony-virág*, *viola* (*Matthiola incana*), *csüngő*, *körözi* *rózsa* (*Tagetes vulgaris*), *kisasszonypapucs* (*Impatiens balsamina*), *romonyica* (*Chrysanthemum parthenium*), *magyarországi görgina* (*Dahlia* sp.), *nyárimuszkáta* (*Geranium macrorrhizum*), *babarózsa* (a *Geranium* egyik apró virágú faja), *Németszékfü*, *rózsa* (*Rosa* sp.) *bokorrózsa*. — A növénynevek nagy részét Séra László gyűjtötte és határozta meg. A magam gyűjtötte néhány növény nevének meghatározását dr. Tulogy János szivességéncik köszönöm. Ahol a növény magyar neve után nem áll ( ) ben a latin név, ott a név meghatározása valamilyen okból nem volt lehetséges.

⁵⁶ Természetesen a szegényebb telkeken sokszor a telek szűk volta miatt egészen megzavart telek-képpel találkozunk (L. 1—2, 39 és 63 sz. telket).

⁵⁷ Sok helyen a helyett csak a szennyes ruha szapulására és a disznóeledel főzésére szolgáló egyszerű *katlan* van.

egy gabonásfélét foglal magában. A két részből álló csűrt viszont csak a *csűr főggye*, meg az állattartáshoz szükséges *pajta* alkotja (5. és 20. kép). E csűröket régebben kétségtelenül borona-fákból rótták össze,⁵⁸ aztán meg agyagból, marhatrágyából és pelyvából összegyúrt tapasztó- anyaggal csapkodták be a közöket. Újabban azonban oldalt vágatos *egyenes és görbe sasok* közé tett, laposra faragott *rakófákból* állítják össze, mert így a kisebb fadarabokat is fel lehet használni. A *csűr főggyének* nevezett középső részt elől és hátul rendesen lécszerű fadarabokból készült, esetleg vesszővel be is font kapu zárja el. Az újabb csűrök deszkakapui a csűr főggye nyílását elől-hátul teljes magasságban elzárják.

A csűrre régebben is nagy fedélszerkezetet raktak; így tesznek ma is. Ez azért szükséges, mert aratás után a fedélszék alá hordották és hordják be a gabonát és a csűr főggyén hadarókkal *csépellték* ki. Ma a helyzet csak annyit változott, hogy cséplőgépet vonnak be ugyanoda és úgy végzik a cséplést. Minthogy ide rakott, búzakévék szekerekkel is bejárnak, illetőleg e részen keresztül viszik a szénát a csűr megetti szérűs kertbe, a csűr főggye feletti tető valamivel magasabban ki van vágva, mint amennyire egy jól megrakott szekér ér. E szükség-hozta fedélforma nemcsak a régebbi szalmás-gazos csűrökön figyelhető meg, de az újabb zsindey-, vagy — még gyakrabban — cserepes csűrökön is megmaradt. A zsindeyes csűrök egyike itt is azt a hatalmas fedélszerkezetű kalotaszegi csűrformát ismerteti meg velünk, amelynek még hatalmasabb példányaival Kalotaszeg más magyar falvaiban is találkozzunk. Az újabb cserepes csűrök a fedélszerkezet nagyságával már nem a régebbi karesú formát, hanem ezt a vaskosabb alakot követik. A csűrépítésben a falusiak közül a jobbmódúak, magyarok és rumének egyaránt, szakítottak a régebbi építőanyagok (fa, vályog, szalma, zsindey) kizárólagos használatával. A háború után két nagygazda (Eszes Laci Jankó, Vacar Styéfán) csűrének alsó részét kőből, cementből, meg téglából építette, és csak a fedélszerkezet, meg a padolás készítésekor alkalmazott faanyagot. A két csűr fedőanyaga is cserép, illetőleg pala. Mindkét udvaron a hatalmas csűr mellett oldalt szerényen lapul meg a zsindeyyel fedett lakóház. Az állatok és a gazdasági kellékek megóvása fontosabb, mint az ember.

Dr. Szabó T. Attila.

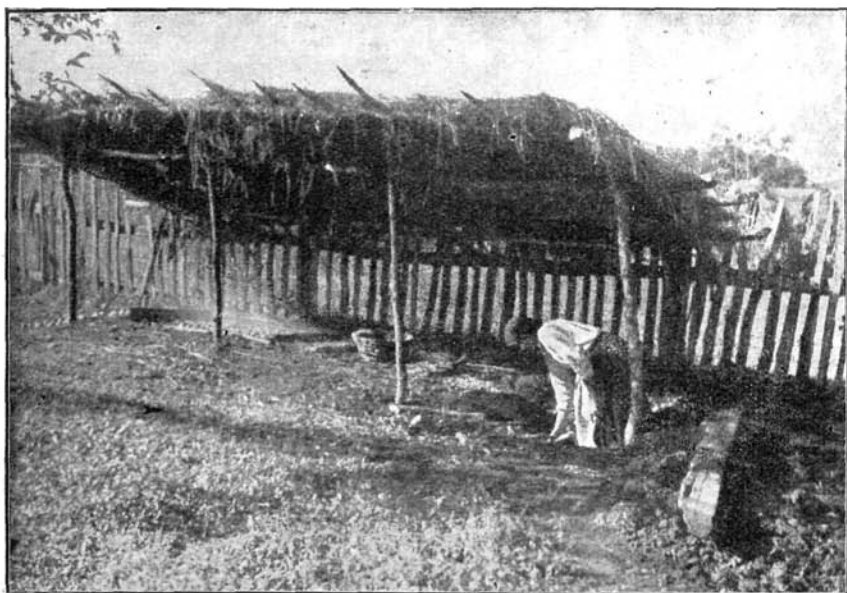
⁵⁸ Erre mutat annak a néhány régi háznak az építésmódja, amelyről a következő fejezetekben lesz szó.

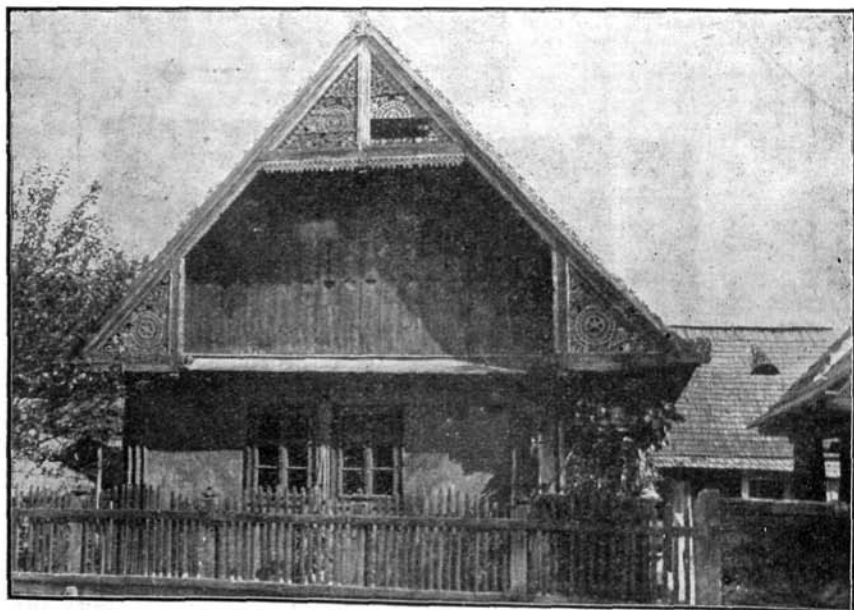
1. kép: A falu képe a Farnasi út tájékáról.

2. kép: A legjobbik viskó a cigánytelepen. Jobbra a nyitott konyha és kenyérsütő kemence, balra a domborodó halom alatt valami pinceféle lyuk. A ház egyetlen helyiségből áll, kívül-belül szép fehérre van meszelve; feltűnően tiszta.

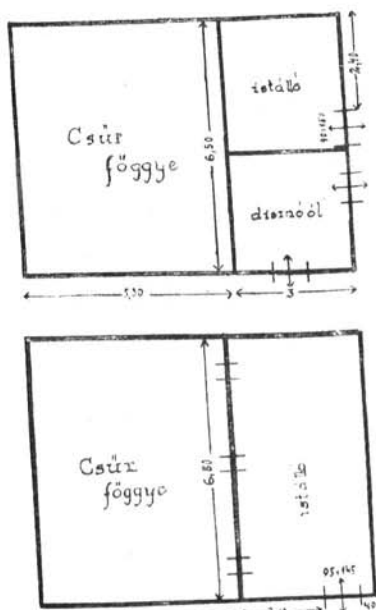
3. kép: Kador Jánosné Bede Ilona aszalója. Hátul a bábonyi léckerítés kezdetleges formája.

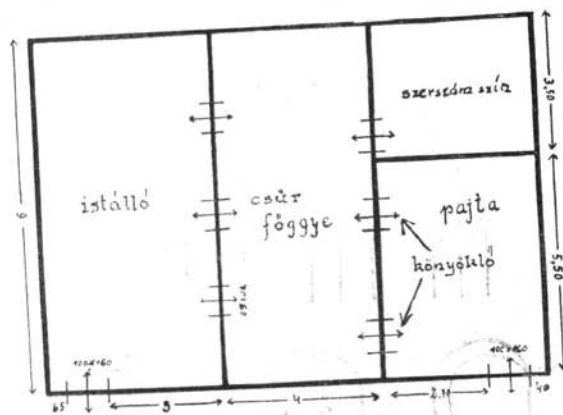
4. kép: Rumén ház; előtte újabbfajta, városias léckerítés.

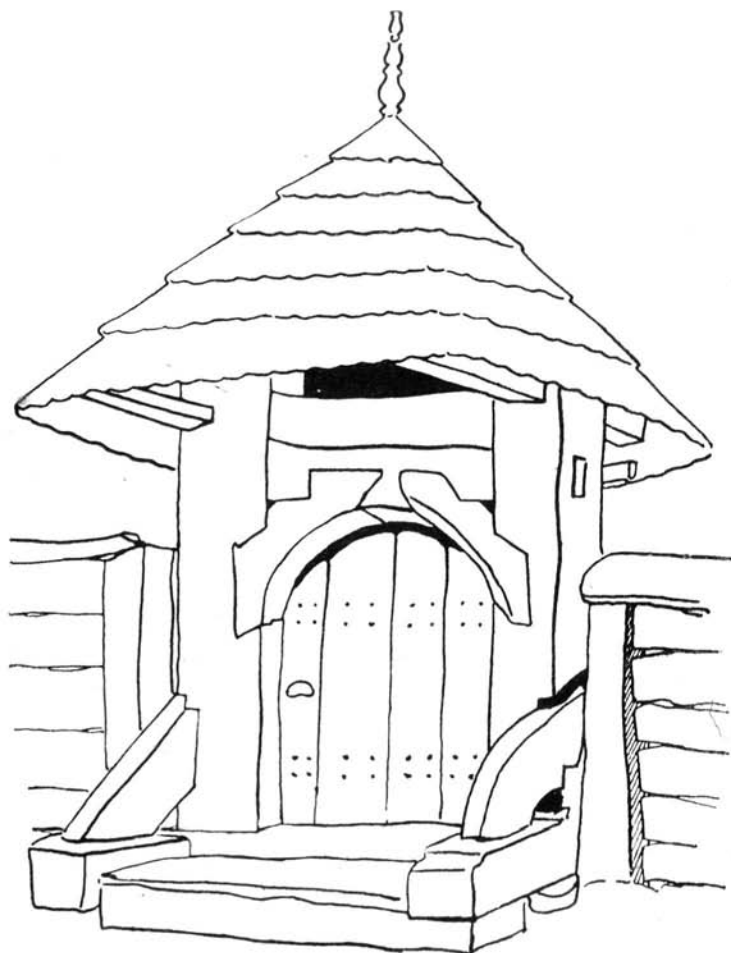
5. kép: Raita Juán csűrje (sură).

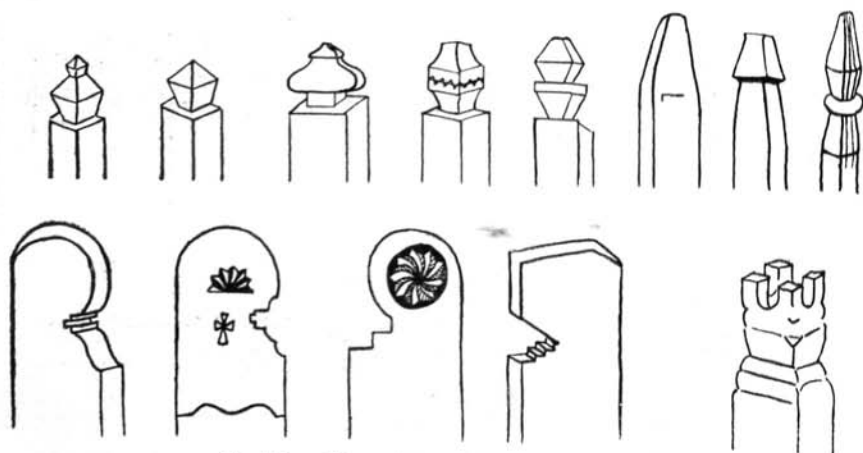
6. kép: Régebbi csűr típusok. A három részből álló a ref. egyház lebontott régi csűrének alaprajza.

7. kép: Újabb, háromosztatú nagy csűr alaprajza.

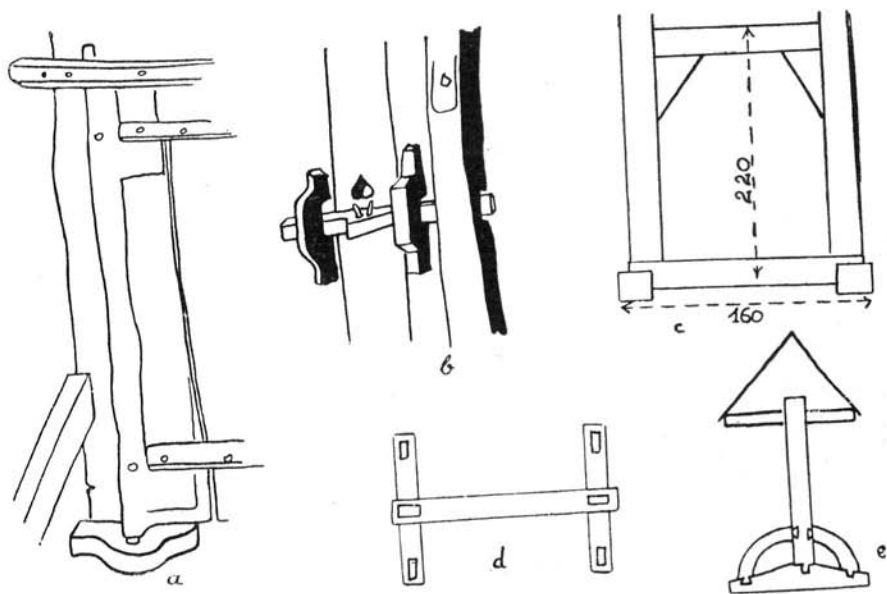

8. kép: A református cinterem régi kapuja.

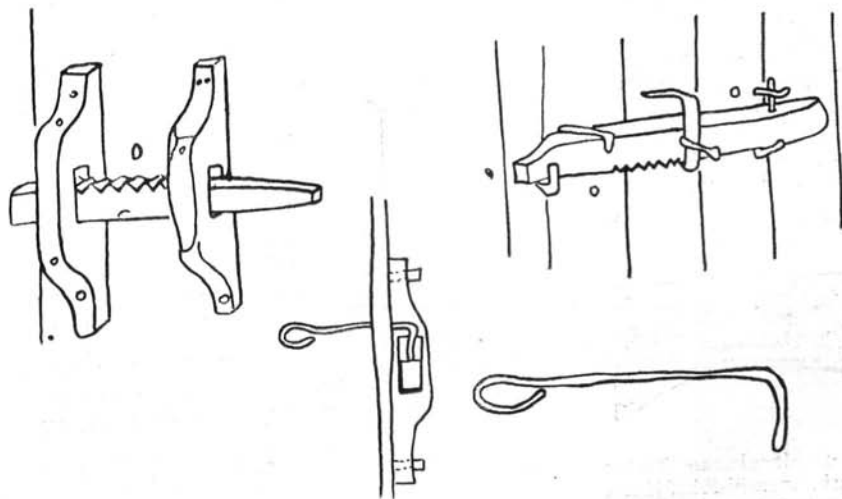

12. kép: Kapuközépek és oszlopfák.

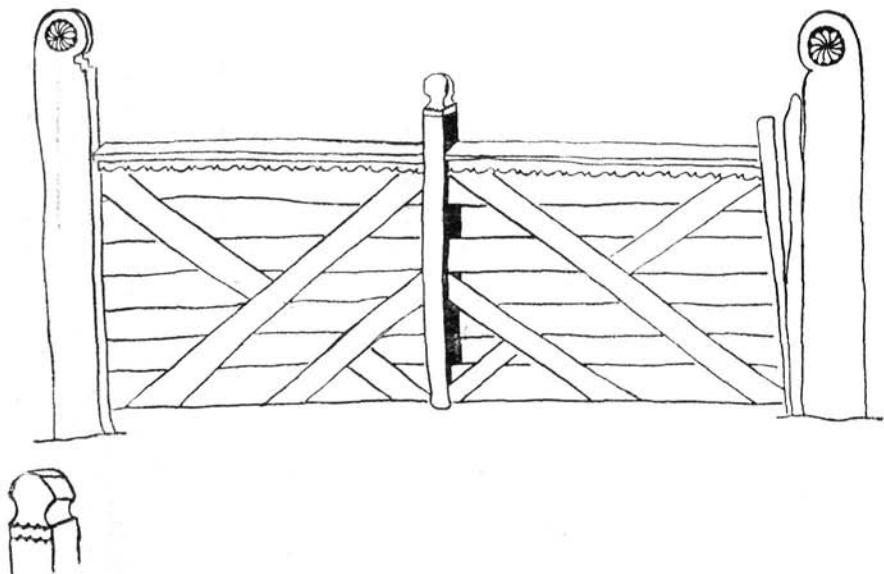

9. kép: A cinterem-kapu szerkezeti vázlata.

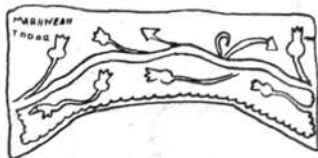
10. kép: Eszes Jankó fazárai.

11. kép: Levélkapu.

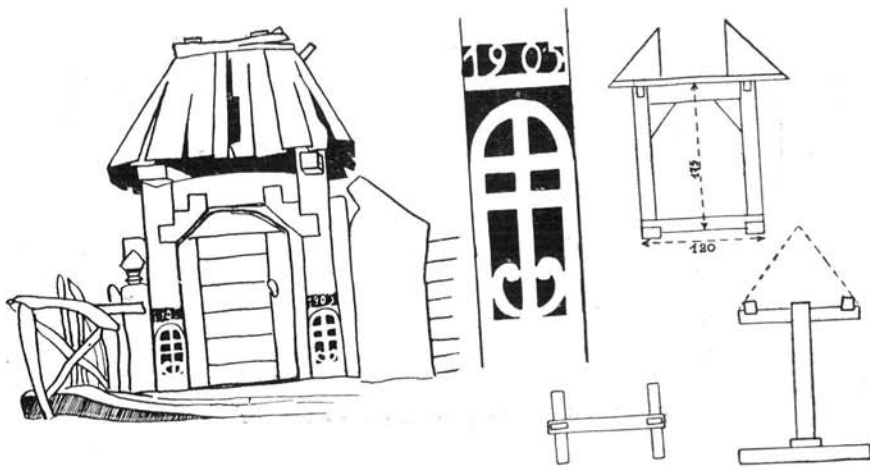
13. kép: Rumén kiskapu fedél-része.

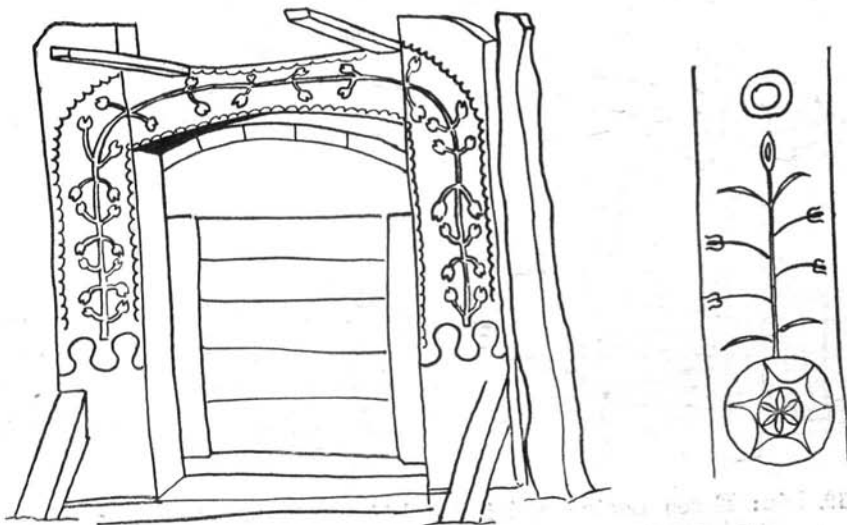
14. kép: Marginean Todor kiskapuja szemöldökfájának díszje (1902).

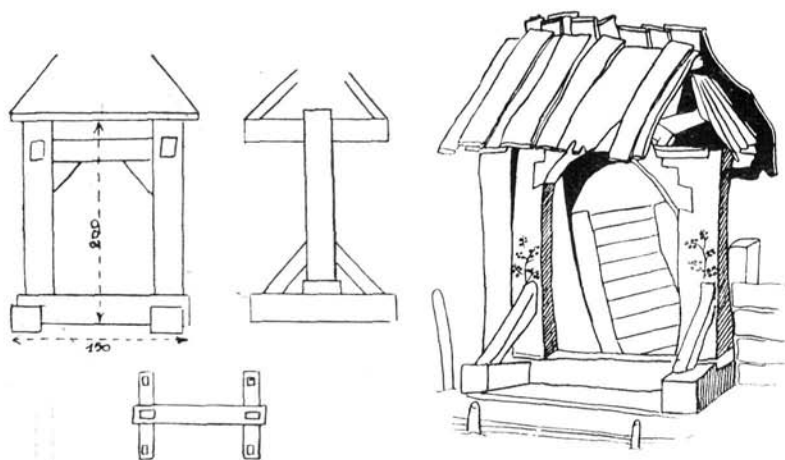
15. kép: Újabb magyar kiskapu (1922).

16. kép: Balmos Nicolae (bíró) kiskapuja.

17. kép: Bódizs István kiskapuja. Mellette egyszerű dísz egy másik kiskapuról.

18. kép: Pașcalău Gavrița kiskapuja.

19. kép: Eszes Laciné nyári konyhája. 1. katlan, 2. tűszej, 3. tűszejfa, 4. kemence, 5. kemence függye, 6. üst, 7. konyha-fedél, 8. mosószek, 9. moslíkos.